

Chief Editor: Miriam Eliav-Feldon

Editors: Ram Ben-Shalom, Rachel Feig Vishnia, Raanan Rein, Ehud Toledano, Yaron Tsur, Zvi Yekutiel

Editorial Board: Eli Barnavi, Michael Confino, Michael Heyd, Ora Limor, Nadav Na'aman, Itamar Rabinovich, Shulamit Shahar, Anita Shapira, Emmanuel Sivan, Zeev Tzahor, David Vital, Myriam Yardeni, Zwi Yavetz

Zmanim – A Historical Quarterly published by the School of History at Tel Aviv University, the Open University, Merkaz Zalman Shazar and the Historical Society of Israel

Contents

- 3 **From the Editors**
- Special File: The Past in the Present – Stones, Words, Images**
- 4 Guy Beiner / **The Triumph of Defeat and the Defeat of Triumphalism: Rival Traditions of Memory in Modern Ireland**
- 14 Tamar Groves / **Dictatorship in Prime Time: History and Nostalgia on Spanish Television**
- 22 Galili Shahar / **The Return of the German Story: Historiographical Allegories in the Writings of W. G. Sebald and Guenter Grass**
- 38 Ayala Levine / **"The Last Survivors" Memorial: Repression and Representation in Israel's Practice of National Memory**
- 44 Tamar Ashuri / **Nationalism and Collective Memory: A Historical Documentary in Three Versions**
- Research Review**
- 52 Avraham (Rami) Reiner / **Discoveries from the Jewish Cemetery in Würzburg, 1147-1347**
- 58 Yaacov Deutsch / **Jews and Judaism through Christian Eyes in Early Modern Europe: Close Yet Different**
- 70 Giora Sternberg / **The Race for the Mantle: Dress and Status at the Court of Louis XIV**
- 86 Yehonatan Alsheh / **The Militant Feminist who Shot Andy Warhol**
- 94 **An Historian's Portrait**
An Interview with Professor Moshe Gil
- Book Reviews**
- 103 Alon Rachamimov on Shimon Redlich, **Together and Apart in Brzeżany: Poles, Jews and Ukrainians, 1919-1945**
- 106 Ruth Fine on Raanan Rein and Tamar Groves (eds.), **Outside the Bullring: Spain in the Twentieth Century**
- 108 Yaron Zvi Eliav on Dov Gera and Miriam Ben-Zeev (eds.), **The Path to Peace: Studies in Honor of Israel Friedman Ben-Shalom**
- 111 Yairah Amit on Anita Shapira, **The Bible and Israeli Identity**
- 115 Ronny Reich on Raz Kletter, **Just Past? The Making of Israeli Archaeology**
- 118 **New Books in Brief**

מה אנו יודעים על ההיסטוריה היהודית בעת העתיקה?

ירון צבי אליאב

דב גרא ומרים בן זאב (עורכים) / **אוהב שלום: מחקרים לכבודו של ישראל פרידמן בן־שלום**, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן־גוריון בנגב, באר־שבע 2005, 537 עמודים (+37 עמודים באנגלית)

ספרי יובל, ספרי זיכרון ואלה שביניהם (היינו, אלה שמלכתחילה נועדו להיות ספרי יובל ובגלל דחיות ועיכובים שונים הפכו לספרי זיכרון), הם סוגה כפוית־טובה. אולם, מרגע שנוצרו ונוצקו לתודעה הקולקטיבית של המרחב האקדמי, אי־אפשר בלעדיהם. ואכן, מי שזוכים בכבוד, שיהיה קובץ מחקרים מוגש להם כמתנת יובל, אינם ממהרים לוותר עליו. מאידך גיסא, לעתים קשה להשתחרר מן המועקה שמלווה את העלעול בספרים מעין אלה, בבחינת טוב היה להם אלמלא נבראו. איכותו של הקובץ תלויה במידה רבה בעורכים: האם שינסו מותנייים למשימה שאין תגמול בצדה, חידדו את הנושא, בחרו כותבים מתאימים, הקפידו על העריכה, ולבסוף מצאו דרך למקד ולשכלל את דברי המבוא והפתיחה ולכרוך את משנתו של בעל השמחה במאמרים שהוצגו לכבודו, כדי שיאירו משהו חדש ויוסיפו נדבך לעולם המחקר. לעתים קרובות, ובמידה רבה גם במקרה שלפנינו, ההפך הוא הנכון: דומה שהעורכים עשו מלאכתם כמי שכפאם שד, באיטיות ובסרבול, ובייחוד ללא שאר־רוח מחקרי. במקרים כגון אלה רק המאמרים עצמם עשויים להעניק מעט קורת־רוח.

ישראל בן־שלום פרסם מעט באופן יחסי, אבל גם אם הכמות קטנה – עומדת לזכותו האיכות. תרומה חשובה

מאה שנים אלה, הרצופות בניגודים, בתהפוכות פוליטיות וחברתיות, ולא פחות מכך – בעושר יוצא דופן בפילוסופיה, בספרות, באמנות פלסטית, וביוצרים בכל התחומים (כגון פדריקו גרסיה לורקה [Lorca], קמילו חוסה סלה [Cela], אנטוניו גאודי [Gaudí] וסלבדור דאלי [Dali]). את המאה הזו אפשר להשוות לתקופה אחרת בהיסטוריה הספרדית – "תור הזהב" במאות השש־עשרה והשבע־עשרה. ואכן, "דור 98", שהוזכר בראשיתה של רשימה זו, כונה לא אחת "תור הזהב השני של ספרד". "דור 27" בחר בלואיס דה גונגורה (Gongora) כסמל לביטוי המסע האסתטי, ודון קיחוטה הוא האיקון האידאולוגי ביצירותיהם של רוב היוצרים, כגון אונמונו ופיקאסו. בדיוק כמו בימי תור הזהב, שהיו תקופה של תהפוכות, של חשבון נפש לאומי, של גיבוש זהות ושל זוהר אמנותי־ספרותי, עוברת ספרד גם במאה העשרים ובתחילת המאה עשרים ואחת תהליך מורכב וכואב, שבו נאחים הקרעים ונבנים מחדש יסודות החברה.

החינוכיים. למרות זאת, משטרו הדיקטטורי של פרנקו חשש מהשלכות הרפורמה והחליט לגנוז את חוק "החינוך הכללי". כתוצאה מכך, התגבשה בספרד תנועת מורים, שהחליטה לקחת את החינוך לידיה ולשפר את הקיים תוך החדרת רעיונות מתקדמים יותר. כותבת המאמר מציינת, כי למעלה מ־24,000 מורים נטלו חלק ביוזמות פדגוגיות עצמאיות. לא היה זה מאבק גלוי בשלטון, אלא מאבק שהתנהל בעיקרו בכיתות, אך הביא לשיפור המיוחל בתכני הלימוד וברמת ידיעותיהם של התלמידים.

לגבי תקופת המעבר בין משטרו הדיקטטורי של פרנקו לבין הדמוקרטיה, מעלה מאמרה של פמלה רדקליף בעייתיות חדשה הנוגעת ליחסה של ספרד כלפי נשים. בימי שלטונו של פרנקו נבעה הזהות הנשית בראש ובראשונה מן התא המשפחתי: עד אמצע שנות השבעים של המאה העשרים נאלצו נשים לבקש אישור מבעליהן או מאבותיהן על מנת "לחתום על מסמכים משפטיים, לבצע רכישות יוצאות דופן על חשבון התקציב המשפחתי או להגיש מועמדות עצמאית בשוק העבודה" (עמ' 278). רדקליף מוכיחה, כיצד הניסיון לגבש "אזרחית דמוקרטית" לא מחק את כל סממני השלטון האנכרוניסטי של העבר. הארגונים של עקרות הבית, הנבחנים במאמר זה, יצרו לטענת רדקליף "מרחב שבו יכלו נשים לבצע את המעבר מהמשטר הישן לזה החדש", והכינו את הקרקע לקראת החייאתה של "תרבות אזרחית שבה התחרו אינטרסים שונים על הבימה הציבורית" (עמ' 298). עם זאת, דרכם של ארגונים אלה עם תום הדיקטטורה הייתה דרך חתחתים, בשל היותם מנוגדים לחלוטין לשיח הדמוקרטי ולהגדרת האזרחות הדמוקרטית. ההשלכות של מאמר זה חורגות, כמובן, מתחומי המחקר ההיסטורי בספרד ומעלות שאלות נוקבות, כפי שמציינת רדקליף, לגבי "האופן שבו אנו עצמנו בוחנים תהליך זה ואת הבנייתו של מושג האזרחות" (עמ' 278).

מרקם כולל זה, של מחקר ופרשנות לאחת התקופות המרתקות בהיסטוריה הספרדית, סוקר באופן פרטני וממצה

פרופסור ירון צבי אליאב מלמד תלמוד והיסטוריה יהודית של העת העתיקה באוניברסיטת מישין באן ארבור. לאחרונה, ראה אור ספרו, *God's Mountain: The Temple Mount in Time, Space, and Memory*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2005.

7יא"ז: yzeliav@umich.edu

חורבות בית הכנסת העתיק בקצרון (לשכת העיתונות הממשלתית, צלם: יעקב סער)

מאריך את טווח הזמן בחמש-מאות שנה נוספות). הכותבים מתמקדים במקורות הקלסיים של התקופה – מהספרות המקראית המאוחרת (יהושע אפרון) דרך אחותה הבת-מקראית (רבקה ניר, עדנה ישראלי) ועד הקורפוס של ספרות חז"ל. לא נפקד אף מקומם של יוסף בן מתתיהו, ההיסטוריון הראשי של ימי הבית השני (יובל שחר), של כתבי מדבר יהודה (אלישע קימרון), ושל ספרות אבות הכנסייה. בצד ה"שמנת" של המקורות העתיקים, משלבים מחקרים אחרים קטעי מידע נוספים. אפרת חבס עוסקת בכתובות יווניות מסוריה ומארץ ישראל, ואילו זאב רובין, כדרכו, מראה שליטה וירטואוזית בשפות ובטקסטים שאך מעטים שמעו עליהם, במקרה שלפנינו הוא עוסק בסינאקסאריון האתיופי. הגיוון ניכר גם מבחינה מתודולוגית. פילולוגיה וביקורת הספרות, שהן אבני היסוד של המחקר הטקסטואלי-ההיסטורי, מצטרפות כאן לגאוגרפיה היסטורית, סוציולוגיה, ניתוח משפטי, ופסיכולוגיה (אם כי ברמה ראשונית). אם מביאים בחשבון שכל הכותבים, לבד מיוצאים

כללית, בין שני חלקים שעניינם דת וחברה – כלום ביקשו העורכים (אולי בתת-הכרתם) למנוע מגע כלשהו בין חכמי המשנה והתלמוד, הנדונים בחלק השלישי, לבין הנצרות, שנדונה בחלק הראשון? יתרה מזו, המחקרים בחלק השני אינם עוסקים כלל בארץ ישראל הרומית, כי אם ביחסי היהודים והשלטון ההרודיאני והרומי, והכתורת יותר משהיא מייצגת את התוכן היא מסתירה ומבלבלת.

כדרכם של קבצים מעין אלה, איכות המאמרים אינה אחידה. ישנם ביניהם מאמרים מעולים, המעלים תרומה של ממש ויוסיפו ודאי להעסיק חוקרים שיצטוו מהם בעתיד. אחרים – טוב היה אלמלא נכתבו, ומשנכתבו ולא נגזו – ודאי יישכחו במהרה. בגלל קוצר היריעה לא אדון בכלום, אלא אתמקד בכמה עניינים כלליים העולים מהם, שיש בהם להאיר תופעות רחבות יותר.

ראשית – העושר והגיוון. המחקרים שלפנינו מתפרשים על פני כאלף שנים של היסטוריה יהודית (מחקרו של יורם ארדר על הקראים במאה העשירית

במיוחד היא זו של ספרו, **בית שמאי ומאבק הקנאים נגד רומי** (ירושלים 1985), המסכם את מחקריו של בן-שלום על בית שמאי ומקומו במערך התרבותי, החברתי וההיסטוריו-הפוליטי של היהדות בארץ ישראל, הן לפני חורבן בית שני והן בדורות שאחריו. ספר זה הוא מן הטובים שנכתבו במקומותינו בדור האחרון – מאיר עיניים, יסודי וגדוש בחידושים. גם אם אין הקורא מסכים בהכרח עם הכותב בכל פרט ופרט, אין הוא יכול להישאר אדיש לנוכח ממצאיו וטענותיו.

בספר שלפנינו מקובצים שבעה-עשר מחקרים ועוד שני מאמרי פתיחה, האחד על פועלו המדעי של בן-שלום (מאת אריה כשר) והשני על דמותו (מאת מרים בן-זאב). לבד מחוקרת אחת שכתבה באנגלית, כל המשתתפים בספר הם אנשי סגל במוסדות המחקר בארץ, אם כי אין ביניהם אף לא אחד מן האוניברסיטה העברית בירושלים. העורכים חילקו את הספר לשלושה שערים: בין יהדות לנצרות, ארץ ישראל בתקופה הרומית, חברה והלכה. חלוקה זו מתמיהה: מדוע לכלוא כותרת, שעניינה היסטוריה

מן הכלל בודדים, קשורים בצורה זו או אחרת בשלוש אוניברסיטאות שמפרידה ביניהן רק שעת נסיעה אחת ברכבת, הרי מתגלה עד כמה מצוי כאן עושר וריכוז של ידע על תולדות היהדות בעת העתיקה שאין שני לו. אין עוד מקום בעולם, שבו דחושה בתוך מרחב גאוגרפי כה קטן התפרשות מחקרית כה מגוונת, שממוקדת כולה בנושא אחד – תולדות היהודים בעת העתיקה.

שנית, הקובץ מעורר דיון על תקשורת ומחקר. איך מתקשר "אי" מחקרי זה, המשתרע בין אוניברסיטת בראיילן, אוניברסיטת תל-אביב ואוניברסיטת באר-שבע, עם עולם המחקר שמחוצה לו; או, אם תרצו, מה פשר הנתק בין המחקר על תקופת המשנה והתלמוד (ושוורשיה בימי בית שני) הנערך בארץ לבין זה המתקיים מחוץ לישראל. עניין זה בולט למדי במאמר הפתיחה של אריה כשר, "תרומתו של ישראל פרידמן בן-שלום למחקר על תנועות המרד נגד רומי בהשראת בית שמאי". הנושא חשוב ומעניין ביותר: רבות נכתב על תנועות המרד נגד רומא לפני בן-שלום ואחריו, ומעניין היה להעריך את מפעלו בתוך המרחב המחקרי הזה. אלא שכשר מתעלם מכל אלה. החוקרים היחידים שהוא מזכיר הם גדליה אלון, לואי פינקלשטיין ולוי גינצבורג (עמ' 16), כולם חוקרים מן המאה התשע-עשרה וראשית המאה העשרים. שני דורות של חוקרים פעלו מאז – מורטון סמית ותלמידיו (שייע כהן, סת שורץ ואחרים) מארצות-הברית, חוקרים אנגלים ובראשם מרטין גודמן, חוקרים מהולנד, מאיטליה או מגרמניה, ואף חוקרים בישראל שדנו בעניינים אלו ממש – ואיש מהם לא נזכר במאמרו של כשר. דוגמא נוספת: במקום אחד מאפיין כשר את מעמד החכמים יוצאי בית הלל במשפט, "חלק מראשי [של בית הלל] הפכו לאחר המרד למנהיגים הרוחניים הבלעדיים של המוני העם המוכים והנבוכים" (עמ' 21). ארבעים שנות ביקורת על גישה זו, הרואה את חכמי המשנה והתלמוד כמנהיגים האולטימטיביים של היהדות בארץ ישראל במאות השנים שלאחר חורבן בית שני, נעלמו כלא היו (ועוד על עניין זה להלן).

ניצני ההיסטוריוגרפיה המודרנית של תולדות ישראל במאות השנים שלאחר חורבן בית שני נעוצים בבתי-המדרש לרבנים באירופה בשלהי המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים. לבד מיוצאים מן הכלל, חוקרים לא-יהודים באותם ימים התעניינו רק בתולדות ישראל בימי בית שני, בעיקר בשל הזיקה של אותה תקופה לתולדותיו של ישו ולראשית הנצרות. רבים גם הושפעו מהאפולוגטיקה הנוצרית בימי-הביניים, שראתה את תולדות ישראל לאחר חורבן הבית כסיפור מדולדל של עם גוסס ושל תרבות מנוונת, שאין צורך וטעם לחוקרם. יתרה מזאת, האוניברסיטאות האירופיות כלל לא הכשירו חוקרים לעסוק בספרות חז"ל, קורפוס המקורות העיקרי ששרד מן המאות הראשונות לספירה. התוצאה הייתה, שראשוני החוקרים שהתמקדו בתקופה זו היו יהודים, רבים מהם בוגרי ישיבות מסורתיות באירופה ובעלי הכשרה רבנית, שנדבקו בחיידק המחקר והתמסרו ללימוד היסטורי של המקורות התלמודיים. רבים היו ההישגים של הדורות הראשונים הללו, אך חסרונם העיקרי היה בהיותם בשר מבשרה של היהדות הרבנית באירופה וחלק אינטגרלי מן המרחב התודעתי שלה. הפועל היוצא של כל אלה הייתה תחושת הערצה גלויה וסמויה לחכמי המשנה והתלמוד, וראייתם – בהתאם לנרטיב הרבני באירופה – כמנהיגי האומה ומעצבי דמותה התרבותית, הדתית והקהילתית בדורות שלאחר חורבן בית שני. כך כונתה תקופה זו בתולדות ישראל – תקופה המשנה והתלמוד; כך גם עוצבו התכנים והיעדים המחקריים של הדיסציפלינה ההיסטורית הזו תוך כדי התמקדות, שלא לומר התמסרות, לבירור שביבי המידע ההיסטורי שנשתמר בספרות חז"ל. הפרופיל האישי של היסטוריון של תקופת המשנה והתלמוד היה של גבר, דתי או דתי-לשעבר (אשכנזי בדרך-כלל), שקיבל הכשרתו בנבכי התלמוד בישיבה (והוסיף עליה כמובן הכשרה קלסית, בלשנות וכדומה, אך הבסיס נשאר ללא שינוי).

אורינטציה מחקרית זו הותקפה בפעם הראשונה באופן רציני רק במחצית השנייה של המאה העשרים. גדול

המקטרגים היה חוקר יהודי-אמריקני, ג'ייקוב ניוזנר (Neusner), שבמשך שנים לא-מעטות, ובמוסדות ישראליים רבים עד היום, הס מלהזכיר את שמו, בבחינת "פרסונה נון גרטה" אינטלקטואלי, שאף הוליד *damnatio memoriae* [קריאות "למחות" את שמו וזכרו]. בלי להיכנס לנבכי משנתו של ניוזנר (שמחזיק בשיא בכתיבת ספרים מדעיים: למעלה מאלף כותרים עד כה) ובעיותיה הרבות, עיקרי הביקורת שלו על הרומנטיות של ההיסטוריוגרפיה של ימי המשנה והתלמוד ועל הכשלים הקונספטואליים והמתודולוגיים שלה התקבלו על הכול, למעט באותו "אי" מחקרי הנזכר לעיל. למעשה, גם אם רק מעטים הם החוקרים בחוץ לארץ שמסכימים עם האלטרנטיבות שהציע ניוזנר (והרוב גם מוסיף מאישיותו ומדרכיו האקדמיות), כולם, פחות או יותר, מקבלים את עיקרי הביקורת שמתח על חוקרי המשנה והתלמוד שקדמו לו. כיום אין כמעט חוקר באוניברסיטאות בארצות-הברית, בקנדה או באירופה, שמחזיק בגישה, שחכמי המשנה והתלמוד היו גיבורי האומה ומנהיגיה. איש גם אינו מקבל עוד באופן מוחלט את ההיסטוריה המוצגת במסורות שבספרות חז"ל. גם הפרופיל האישי של החוקרים השתנה לבלי הכר, ולמעשה, רבים מהמחקרים המרתקים על ימי המשנה והתלמוד נכתבים כיום על-ידי נשים ועל-ידי לא-יהודים (ולפעמים נשים לא-יהודיות).

לא זה המצב ב"אי" האינטלקטואלי המיוצג בספר הנוכחי. שני המאמרים, המבטאים את הנתק הזה באופן מובהק, הם המאמר של בן ציון רוזנפלד ("החכמים בדורו של בר-כוכבא ויחסם למרד על-פי ספרות התנאים"), ואף יותר מכך מאמרם של זאב וחנה ספראי ("האם היו החכמים עילית שלטת?"). אבל גם מאמרים רבים אחרים בספר שייכים לאותה סביבה מחקרית. נקודת המוצא במאמרו של רוזנפלד היא ההנחה, שבימי מרד בר כוכבא (132-135 לסה"נ) הייתה קיימת קבוצה הומוגנית, מוגדרת וידועה. הוא מכנה קבוצה זו "החכמים", ורואה בהם "קבוצת הנהגה" (עמ' 357). ממילא שאלתו היא, האם גוף זה תמך במרד או לא תמך בו. לאורך כל המאמר

האם ירדה קרנו של התנ"ך?

יאירה אמית

אניטה שפירא / התנ"ך והזהות הישראלית
ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס,
האוניברסיטה העברית, ירושלים 2005, 174 עמ'

בשנת 2003 הרצתה פרופסור אניטה שפירא במכון ללימודים מתקדמים בירושלים על "ספר התנ"ך והתרבות הישראלית המשתנה". גרסה מורחבת של הרצאה זו (שראתה אור גם בכתב העת *Association for Jewish Studies (AJS) Review*, 28:1, 2004, pp.11-42), היא עיקרו של הספר שלפנינו, והיא מוקדשת ל"עלייתו וירידתו של התנ"ך כטקסט מעצב הזהות הקנוני בישראל" (עמ' 2). חשוב להדגיש מלכתחילה, כי מדובר במאמר המחזיק 33 עמודים, ואילו מתלויים עוד כ-140 עמודים של נספחים שכתבו בידי אנשים אחרים. תמוהה ומטעה החלטתו של המו"ל לפרסם זאת כספר מאת אניטה שפירא.

מסגרת הזמן הנדונה במאמר היא מאה שנות ציונות: משלהי המאה התשע-עשרה ועד שלהי המאה העשרים. בתקופה זו מבחינה שפירא בשני שלבים: השלב הראשון – עד שנות השבעים של המאה העשרים, שבו היה לתנ"ך מעמד מרכזי של מעצב זהות (עמ' 2, 26); ואילו בשלב השני – משנות השבעים ואילך, בלטה העובדה שחל פחות ניכר במעמדו. אניטה שפירא היא היסטוריונית מן המעלה הראשונה ולכן רק טבעי שהיא תתייחס לשאלות כגון: על אילו מקורות היא מבססת את התיאור? מדוע היה לתנ"ך מעמד מרכזי בשבעים השנים הראשונות של המימוש הציוני בארץ ישראל? מה גרם לדרדר מעמדו לאחר מכן? ומה תופס את מקום התנ"ך בדימוי העצמי הישראלי משנות השבעים ואילך? לעמדתה בסוגיות אלה אתייחס בדברי הבאים.

"אם בספרות חז"ל רבי הוא בדרך כלל חכם/זקן, יש להעריך שזו גם משמעות המונח בממצא האפיגרפי" (עמ' 406). הנחת הטעון הוכחה ניכרת כאן בעליל. סוף דבר: טבעה של ביקורת שאין היא מאפשרת לעשות צדק עם הצדדים הטובים של החיבור הנסקר. חשוב לציין, שאלה אינם מעטים בקובץ זה: מאמרה של רבקה ניר מציג באופן משכנע את המשמעויות הנסתרות בדימוי הטמנת כלי המקדש, שחוזר בספרות האפוקריפית היהודית והנוצרית; מחקרו של זאב רובין על סיפור המרטיריום של אזקיר הוא מופת לתרגום מדויק ולימוד מפורט של מסורות ספרותיות, שעשוי לבסס או לדחות את הקשרים ביניהן; ואילו מאמרו של יובל שחר על יהושע בן צפיא הוא דוגמה מעולה לניתוח ביוגרפיה בכתבי יוסף בן מתתיהו. הספר משקף הן את הישגי המחקר הישראלי על היהדות בעת העתיקה ואת היתרונות הגדולים הגלומים בעושר המחקרי המצוי בארץ, והן את האתגרים העומדים בפני הדור הבא של החוקרים בבואם להציע את המחקר לשלביו הבאים. אם אכן כך, אזי יצא הפסדם של העורכים בשכרם, ותרומתו של הספר לליבון עניינים הנוגעים ללב ההווה המחקרית עשויה לחרוג מההיבט המצומצם של מאמר זה או אחר.

מניח רוזנפלד כמובן מאליו, שהמסורות השונות בספרות חז"ל, הן על אודות פרטים ביוגרפיים על החכמים והן לגבי האירועים הנזכרים בהם, מהוות היסטוריה לכל דבר. הוא בוחר להתעלם מארבעים שנות מחקר מחוץ ל"אי" האינטלקטואלי שלו, על אותם נושאים בדיוק. לו נהג אחרת, היה מתמודד עם השאלה המרכזית על טיבה של תנועת החכמים. אין זה ברור כלל, האם היו הללו בגודל קבוצה העומדת לעצמה באותם ימים, בעלת תודעה קולקטיבית מאחדת, בעלת משנה אידאולוגית מסודרת (גם אם שנויה במחלוקת), שלא לומר אוריינטציה פוליטית. רבים, וביניהם כותב שורות אלו, סבורים, שאין לדבר כלל על "החכמים" כקבוצה לפני ימי סידור המשנה והפצתה (ראו: Y.Z. Eliav, "Jews and Judaism 70-429 CE", in: D. Potter [ed.], *A Companion to the Roman World*, Blackwell, Oxford 2006). מאמרם של זאב וחנה ספראי מציג גישה היסטוריוגרפית זהה לזו של רוזנפלד. הוא ערוך ככתב הגנה על הגישה המסורתית מבית-מדרשם של גדליה אלון ושמואל ספראי, ולמעשה חוזר על הטענות הישנות בדבר מעמד המרכזי, גם אם הלא-מוחלט, של חכמי המשנה והתלמוד. לקורא מן החוץ נראה כאילו הכותבים מדברים עם עצמם. שוב ושוב הם ממחזרים את הטענה המעגלית, שלפיה מה שאנו סוברים על אודות החכמים נכון כנראה, שהרי כך אומרים החכמים על עצמם. כל מידע היסטורי המנוגד לקביעה הזו – כגון האמנות בבתי-הכנסת העתיקים, המשקפת ברובה עולם תרבותי ודתי רחוק למדי מן העולם המצטייר בספרות התלמודית, או הממצא הפרוסופוגרפי של הכתובות, שאינו חופף כמעט כלל את עולמם של החכמים – נדחה בקש או מתורץ בפלפולים דחוקים. כך למשל, אין הם מתמודדים כלל עם טענתו המרכזית של שייע כהן, כי איש מחכמי המשנה והתלמוד המרכזיים אינו מוצג במפורש באף אחת מעשרות הכתובות שהתגלו בארץ באותה תקופה, וגם שרוב האישים המכונים "רבי" בכתובות אינם נזכרים כלל בספרות חז"ל (היחיד היוצא מכלל זה הוא רבי אלעזר או אליעזר הקפר מדבוריה שבגולן). לדעת ספראי

פרופסור יאירה אמית מלמדת בחוג ללימודי התרבות העברית, מגמת מקרא, ובבית הספר לחינוך באוניברסיטת תל-אביב

אי"א: ayairah@post.tau.ac.il